4. Hadislerin Tedvini ve Tasnifi

4.1. Hadis Kaynaklarının Tedvin ve Tasnifi

Sahabe Dönemi'nde bazı sahabilerin ya da onlardan hadis öğrenen bir kısım tâbiîlerin hadisleri ezberlediklerini ve onları sahîfelere yazdıklarını biliyoruz. Bu hadis metinlerinin belli bir sınıflandırmaya tabi tutulmadan yazılıp derlenmesine **Tedvin** denir.

Hadisle meşgul olan sahabi ve tâbiîler başlangıçta hadisleri ezberlemiş, ezberledikleri hadisleri korumak, unutmamak ve müzakere etmek için onları yazmışlardır. Ancak bu konuda herkes müstakil hareket etmiş, başkalarının ezberinde ve yazılı olarak elinde bulunan hadisleri derlemek yani tedvin etmek için faaliyette bulunan olmamıştır.[25]

Tedvin faaliyeti ilk olarak Sahabe Dönemi'nin ikinci yarısında, hicri 60 (680) yılından sonraki tarihlerde başlamıştır. Bu faaliyeti ilk başlatan da Emevî Devletinin Mısır Valisi Abdülaziz b. Mervân'dır (ö. 86/705). Kendisi de hadisle meşgul olan ve tedvin işine kişisel bir gayretle başlayan Abdülaziz b. Mervân, Ebu Hüreyre başta olmak üzere bazı sahabilerden nakledilen hadisleri tedvin etmek için harekete geçmiş,[26] ancak bu işi sonuçlandıramadan vefat etmiştir.

Abdülaziz b. Mervân'ın yarıda bıraktığı tedvin çalışması hicri 99-101 (717-719) yılları arasında Emevî Devletini yöneten oğlu Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/719) tarafından devletin resmî bir faaliyeti olarak gerçekleştirilmiştir. Hilâfet makamına geçen Ömer b. Abdülaziz sahabenin artık hayattan çekildiğini, hadisi onlardan alan tâbiîlerin de birer birer vefat etmekte olduğunu görünce hadislerin kaybolacağı endişesine kapılmış, bundan dolayı tedvin konusuna ciddi bir şekilde eğilmiştir. Amacını gerçekleştirmek için bazı âlimleri Şam'a davet etmiş, bir kısmıyla da doğrudan veya valileri aracılığı ile yazışarak onlardan faydalanmıştır. Ömer b. Abdülaziz devrin Medine Valisi Ebu Bekir b. Muhammed b. Hazm'a (ö. 120/738) ve diğer şehirlerin valileri ile âlimlerine tedvini emreden şu mektubu göndermişti:

"Resulullah'ın hadislerini, sünnetlerini araştır ve yaz! Zira ben, bunları bilen âlimlerin ölüp gitmesiyle ilmin kaybolmasından korkuyorum."[27]

Bu talimata dayanarak valiler ve âlimler hadislerin tedvini için önemli çalışmalar yapmış, ancak İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) bu işin yürütülmesi ve sonuçlanmasına sağladığı katkı hepsini gölgede bırakmıştır. İşin bir nevi yöneticisi olan Zührî, tedvin edilen hadisleri defterler halinde halifeye vermiş, halife de bunları ülkenin değişik merkezlerine gönderip yöneticilerin, ilim ehlinin ve halkın istifadesine sunmuştur.[28]

24 Hatîb el-Bağdâdî, er-Rihle fî Talebi'l-Hadis, s. 127 vd.
25 Mehmet Efendioğlu, Tedvin, DİA, C 40, s. 267-268.
26 İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, C 7, s. 448.
27 Buhârî, İlim, 34.
28 Mehmet Efendioğlu, Tedvin, DİA, C 40, s. 268.

Tedvin öncesi dönemde sahabe ve tâbiîn âlimleri özellikle Peygamber Efendimizin kavli/sözlü hadislerini ezberleyip yazarken, tedvin esnasında Zührî'nin yönlendirmesiyle fiilî sünnetler de kaydedilmiştir. Bunlara ayrıca sahabe sözleri ve fetvâları ilâve edilmiş, bundan dolayı yazılı malzeme çoğalmıştır.[29]

Zührî'nin talebesi Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) hocası ile ilgili olarak aktardığı şu bilgi bu dönemdeki yazılı malzeme hakkında fikir vermektedir:

"Biz Zührî'den çok hadis öğrendiğimizi zannederdik... Ancak sonradan kendisine ait kitapların yüklerle taşındığını gördük ve ondan öğrendiklerimizin ne kadar az olduğunu anladık."[30]

Hicri 2. (8) asrın ilk yarısında tedvinin yaygınlaşması sonucu hemen hemen bütün hadisler kayıt altına alınmış, hadis kaydeden âlimlerin çoğu derlediği hadisleri kendisine ait bir cüzde toplamıştır.[31]

Tedvin döneminde hadisler belli bir sınıflandırmaya tâbi tutulmadan karışık bir şekilde bir araya getirildiği için, kitaplardaki hadisleri bulmak ve onlardan yararlanmak çok zordu. Bundan dolayı hicri 130-140 (767) yılları civarında hadislerin tasnifine geçilmiştir. Hadisleri ve hadisle ilgili bilgileri belli bir esasa göre düzenlemeye **Tasnif**, tasnif yoluyla meydana getirilen eserlere ise **Musannef** adı verilir.

Tasnif döneminde ilk eser veren âlimlerden bir kısmı hadisleri konularına göre sıralarken, diğer bir kısmı hadislerin ilk ravileri olan sahabileri esas almış ve her sahabinin rivayetlerini toplayan kitaplar yazmışlardır. Konularına göre yazılan kitaplara **Câmi', Sünen, Musannef, Muvatta'** ve **Âsâr** gibi isimler verilmiştir.

Bunlardan Câmi'ler, dinin bütün yönleri ile ilgili konuların tamamını kapsar. Sünenler, fıkıh ilminin konuları esas alınarak bölümlere ayrılan hadis kitaplarıdır. Sünen türü kitaplardaki hadisler çoğunlukla ibadetler, muamelat ve işlenen

İNCELEYELİM

Sınıfa; konularına göre yazılmış musannef, câmi' veya sünen türü bir eser ile sahabi ravilere göre kaleme alınmış müsned türü bir eser getirip içeriklerini inceleyiniz.

PAYLAŞALIM

Hadis ilminde bir müellifin, şartlarına uyduğu halde kitabına almadığı hadislerin derlendiği eserler için "Müstedrek" kavramı kullanılır.

(İbrahim Hatiboğlu, 'Müstedrek', DİA, C 32, s. 133.)

Okul kütüphanenizden ya da İnternet imkânlarını kullanarak müstedrek türünde yazılmış hadis eserlerinden en meşhur olanı hakkında bilgi toplayınız. Edindiğiniz bilgileri sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Hadislerin Konularına Göre

Hadislerin Ravilerine Göre

TASNİF

29 Mehmet Yaşar Kandemir, Hadis, DİA, C 16, s. 32.
30 Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, C 1, s. 112.
31 Muhammed Mustafa el-A'zamî, İlk Devir Hadis Edebiyatı, s. 70 vd.

suçlara verilecek cezalarla ilgilidir. Bazen de ahlak konusuyla ilgili hadislere de yer verilmiştir. Sünenlerde genellikle, Hz. Peygamber'in 'merfu' adı verilen rivayetleri bulunur. Musannefler ise sünenlerin muhtevasına sahabe ve tabiunun söz ve fiilerinin ilavesiyle meydana getirilmiş eserlerdir. Muvatta' ve Âsârlarda konu ve hadis sayısı bunlara göre daha azdır. Tasnif döneminden günümüze ulaşan en eski derleme Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) el-Câmi' isimli eseridir.

ARAŞTIRALIM

Hadisleri konularına göre sıralayan ilk eserin kim tarafından yazıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak tasnif döneminden günümüze ulaşan en eski hadis mecmuası, Zührî'nin talebelerinden olan Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) el-Câmi' isimli eseridir. Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) el-Muvatta'ı ile Hanefî mezhebinin iki meşhur âlimi İmam Ebu Yûsuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) el-Âsâr isimli kitapları da günümüze ulaşan ilk tasnif dönemi eserleridir.

Konularına göre tasnif edilen eserlerde hadisler Kitâbü'l-imân (İman bölümü), Kitâbü'l-ilm (İlim bölümü) ve Kitâbü's-salât (Namaz bölümü) gibi bölümler halinde sıralanmıştır. Bu bölümler kendi içinde "bab" adı verilen konu başlıklarına ayrılmış ve her başlık altında ilgili hadisler kaydedilmiştir.

Sahabi ravilere göre sınıflandırılarak yazılan hadis kitaplarına **Müsned** ve **Mu'cem** gibi adlar verilmiştir. Müsned ve Mu'cemlerde hadisler Ehâdîsü Ebî Bekr (Hz. Ebu Bekir'in hadisleri), Ehâdîsü Ömer (Hz. Ömer'in hadisleri) ve Ehâdîsü Osman (Hz. Osman'ın hadisleri) şeklinde açılan başlıklar altında konu gözetilmeksizin sıralanmıştır. Sahabi ravilerin sıralaması müsnedlerde karışık, mu'cemlerde alfabetiktir.

YAZALIM

Konularına göre yazılmış hadis kitaplarına verilen isimleri şemaya yazınız.

BİLİYOR MUSUNUZ?

"Müsned" kavramı Hadis ilminde hem hadis çeşitlerinden birini hem de bir kitap türünü ifade etmek için kullanılan çift yönlü bir kavramdır.

"Hadis edebiyatında müsned, her bir sahabinin ya da sonraki bir şahsın rivayet ettiği hadisleri sıhhat derecesine veya konularına bakılmaksızın rivayet edenin adı altında bir araya getiren kitap anlamında 'ale'r-rical' tasnif sisteminin bir türüdür."

(İbrahim Hatiboğlu, Müsned DİA, C 32, s. 99-101.)

32 Muhammed Mustafa el-A'zamî, Buhârî, DİA, C 6, s. 368-372.